

Sanja Vulić
Zagreb

HUMORESKE NA NOVOSELSKOJ ČAKAVŠTINI U SLOVAČKOJ

(Viliam Pokorný - Tica: *Nuovo Selo se smije*, Hrvatski kulturni savez u Slovačkoj, Bratislava, 2006., 303 str.)

Danas se u Slovačkoj hrvatskima smatraju četiri naselja: Čunovo, Hrvatski Jandrof, Novo Selo i Hrvatski Grob. Ostatak je to nekoć brojne hrvatske zajednice koja je prostor današnje države Slovačke naselila u 16. stoljeću. Slovačka povjesničarka Kveta Kučerová, najbolja poznavateljica povijesti tog kraja, smatra da su Hrvati u 16. stoljeću naselili više od 60 sela na tom prostoru. Velik broj tih sela bio je smješten sjeverozapadno od današnje slovačke prijestolnice Bratislave. Danas je sjeverozapadno od Bratislave ostalo još samo jedno naselje u kojem žive Hrvati. To je čakavsko Novo Selo. Malo je koje naselje doživjelo tako snažne demografske promjene kao spomenuto Novo Selo. Još do kraja Drugoga svjetskoga rata to je bilo hrvatsko selo sa znatnom većinom hrvatskoga stanovništva. Međutim, samo četrdeset godina kasnije, tadašnjih oko 1000 novoselskih Hrvata predstavlja manjinu u svom selu koje već tada broji oko 5000 stanovnika jer su se u selu počele graditi velike zgrade i naseljavati slovačko stanovništvo. Bio je to početak procesa koji je, nakon nastavljenoga sustavnoga naseljavanja Slovaka u novoizgrađene socijalističke goleme stambene zgrade, doveo do toga da su novoselski Hrvati u svom selu postali neznatna manjina u sklopu 17.000 sadašnjih stanovnika toga mjesta. Postavši tako izrazita manjina u mjestu u kojem su bili starosjedioci, Hrvati su se počeli ubrzano asimilirati. Nasreću, posljednje desetljeće 20. stoljeća donijelo je promjene nabolje. Odlaskom komunističkih vlasti i uspostavom demokracije stvoreni su uvjeti za njihovo slobodno organiziranje kao nacionalne manjine. Od 1989. svake godine održavaju Festival hrvatske kulture, a u tom je mjestu i sjedište Saveza Hrvata u Slovačkoj, u nakladi kojega je od 1991. objavljen veći broj knjiga s tekstovima na novoselskoj čakavštini. U tom razdoblju maloga nacionalnoga preporoda održavali su se jednom mjesečno *horvatski četrtki* na kojima se stariji naraštaj novoselskih Hrvata prisjećao nekadanjih običaja i hrvatske prošlosti svoga sela.

Jedan od značajnih sudionika tih okupljanja nedvojbeno je bio i Viliam Pokorný - Tica, istaknuti kulturni djelatnik, književnik, novinar i etnograf, koji je također rodom iz Novoga Sela. Pri proučavanju hrvatske pisane riječi u Novom Selu u posljednjem desetljeću 20. stoljeća, njegovo je ime nezaobilazno. Pokorný je u tom razdoblju objavio nekoliko knjiga. Prva od njih je tiskana već 1991. Bila je to čakavska zbirka novoselskih poslovice i izreka pod naslovom *Rič tr drivo*. Godinu poslije objavljuje monografiju *Hrvati u Devinskom Novom Selu*. Svoju prvu pjesničku zbirku *Ča dan donesie* objavio je 1997., a dvije godine poslije, 1999., objavljuje knjigu *Novosielski kipci*. U tom je razdoblju značajna i urednička djelatnost V. Pokornoga. G. 1993. urednik je tada objavljenoga etnografskoga zbornika *Hrvatsko etnikum v Devinskom Nuovom Seli*. U ljeto 1994. pokreće i uređuje časopis *Novosielski glas*, a 1995. urednik je opsežne monografije *Devínska Nová Ves*. Zbog poodmakle životne dobi, Pokorný je u novom stoljeću manje aktivan, ali njegov istraživački duh ni u osmom desetljeću života ne miruje, pa 2006. hrvatskoj zajednici daruje svoju novu knjigu *Nuovo Selo se smije*. Ta je knjiga izravan plod već spomenutih susreta nazvanih *horvatski četrtki*. Na tim je susretima Pokorný marljivo bilježio pripovijedanja starih Novoselaca te je tako nastala njegova nova rukopisna zbirka novoselske usmene pučke književnosti. Iz te je zbirke izdvojio šaljiva pripovijedanja. Ta šaljiva pripovijedanja Novoselaca, koja je čuo i zabilježio na hrvatskim četvrtcima, Pokorný je odlučio objaviti u posebnoj knjizi koja je, kako sâm u Uvodu knjizi kaže, »zbir prikaza usmene baštine hrvatske sredine« (str. 5). Tako je nastala zbirka pučkih humoreski na novoselskoj čakavštini koja je, piše Pokorný, proizašla »iz još živih sjećanja i pripovijedanja ... unutar hrvatskih četvrtaka« (str. 5). Knjiga je tiskana dvojezično, na novoselskoj čakavštini i na slovačkom jeziku, jer mlađi naraštaj novoselskih Hrvata na žalost više ne vlada dobro svojim materinskim jezikom i lakše im je na slovačkom jeziku čitati o šaljivim događajima iz života njihovih starih. Mnogi od njih samo na slovačkom mogu razumjeti što su njihovi stari pripovijedali, kako su živjeli, čemu su se smijali *stric Anton, teta Agnješka, stric Frančiš, died Vinci, stric Pavko* i drugi akteri šaljivih zgoda. Istodobno je tim dvojezičnim izdanjem sadržaj knjige postao dostupan i novodoseljenim Slovacima u Novom Selu, a isto tako i svim ostalim zainteresiranim slovačkim čitateljima koji žele doznati nešto više o prošlosti toga naselja i o starosjedilačkom hrvatskom stanovništvu.

Kao sakupljač toga tipa etnografskoga blaga, pučke umjetnosti riječi, Pokorný u svojoj maloj zajednici Hrvata u Slovačkoj, posebice novoselskih Hrvata, ima ono značenje koje je među Hrvatima u Bačkoj imao Balint Vujkov. Čak i kad je riječ o samim Hrvatima u Slovačkoj, Vujkov je bio svojevrсни preteča Pokornoga. Naime, Vujkov je prikupljao i bilježio hrvatsko etnografsko blago među Hrvatima na širokom panonskom prostoru. Na teritoriju današnje Slovačke posjetio je Hrvate i napravio važne zapise u Čunovu i u danas poslovačenoj Dubravi koja je teritorijalno blizu Novoga Sela. U samom pak Novom Selu Vujkov nije zapisivao. Zato je ova zbirka pučkih pripovijedanja koje je zapisao i objavio Viliam Pokorný još značajnija.

Tekstovi su zapisani i objavljeni na tipičnoj novoselskoj čakavštini. Zamjenica *ča* je uobičajena, isto tako prijedložne sveze tipa *zač 'zašto'*. Kad je riječ o novoselskom samo-

glasničkom sustavu, odmah su uočljivi dvoglasni *uo*, npr. 2. os. jd. *muoreš* 'možeš', *pruojt* 'otići' i *ie*, npr. *ciesta* 'cesta', *susied* 'susjed', *betiežni* 'betežni, tj. bolesni'. Ponekad, po uzoru na pravopis i slovopis gradišćansko-hrvatskoga književnoga jezika, dvoglas *ie* bilježi kao slijed *ije*, npr. u genitivnoj svezi *čuda dijela* 'puno posla'. Naravno, u potonjim je primjerima riječ o diftongizaciji samoglasnika *e* unutar ikavsko-ekavskoga refleksa jata u novoselskom govoru. Od ostalih fonoloških značajki izdvajamo protetsko *v-* u riječi *vuza* 'uza, zatvor', što upućuje na vjerojatnost da u staroj domovini nisu bili daleko od kajkavaca. Valja ipak upozoriti da protetsko *v-* načelno nije značajka novoselskoga govora.

Brojevi od 11 do 19 dosljedno se tvore sufixsom *-najst*, npr. *osamnajst* 'osamnaest'. Takva je tvorba redovita ne samo u gradišćansko-hrvatskim idiomima nego je imanentna i govorima slavonskoga dijalekta, također dijelu kajkavštine te sjeverozapadnoj čakavštini u cjelini, a susreće se i u bunjevačkih Hrvata novoštokavaca. U prefikslnih imeničkih izvedenica susreće se stari hrvatski prefiks *pre-* koji je imanentan glavnini govora u staroj čakavskoj dijaspori pri tvorbi imenica koje označuju rodbinske odnose za jedan naraštaj dalje od onoga koji je označen polaznom riječju, npr. u razmatranim humoreskama *prebaba* 'prababa'. Uporaba tvorenica s prefiksom *pre-* još je značajnija uzme li se u obzir da je u slovačkom, kao u hrvatskom standardnom jeziku, prefiks *pra-*, npr. *prabapka*. Naravno, glagolski prefiks *pre-* posve je drugoga značaja i rabi se pri tvorbi istoga tipa glagolskih tvorenica kao u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku, npr. *predielat* 'preraditi'. Prefiks *o-* u glagolskim primjerima tipa *odat se* 'udati se' također je tipičan za staru čakavsku dijasporu, a u novoselskom se idiomu ostvaruje kao dvoglas, tj. *uodat se* 'udati se'. Također su uobičajene glagolske tvorenice s prefiksom *zi-* tipa *zituć* 'istući'. Taj je glagolski prefiks čest u staroj čakavskoj dijaspori, dok se u slovačkom jeziku u sukladnim primjerima rabi prefiks *vy-*. Pod slovačkim se međutim utjecajem rabe glagolske tvorenice s prefiksom *roz-*, odnosno alomorfom *ros-*. U pravilu su to hibridne tvorenice sa slovačkim prefiksom i hrvatskim polaznim glagolom, npr. *rospoviedat se* 'raspripovijedati se' (za razliku od slc. rozhovorit'), *rosprodat* 'rasprodati' (za razliku od slc. rozpredat'), *rozajt se* 'razići se' itd. Hibridna je i sraslica *pruoboga* u značenju 'zaboga', koje prvi dio sačinjava prijedlog *pro*. Taj se prijedlog inače u novoselskom govoru rabi kao samostalna riječ u značenju 'za', što je očit slovački utjecaj, ali ne slovačkoga standardnoga jezika u kojem se u tom značenju rabi prijedlog *pre*. Uporaba pak prijedloga *pro* u novoselskom je govoru rezultat utjecaja slovačkoga zagorskoga (zahorskoga¹) dijalekta jer se Novo Selo nalazi na području jugozapadne skupine slovačkih dijalekata, točnije zagorskoga dijalekta u sklopu te skupine, pa novoselski Hrvati dobro poznaju taj dijalekt.

Na sintaktičkoj razini valja upozoriti na uporabu izravnoga objekta u genitivu, npr. *puoznam dvih majstrov* 'poznajem dva majstora'. Tu je moguće uvrstiti i primjere tipa *kad su je zaprli* 'kad su ih zatvorili', premda se isti oblik osobne zajednice *oni* koji glasi *nje* 'njih', odnosno nenaglašeno *je* 'ih' rabi i u genitivu i u akuzativu. Karakterističan je i red riječi u rečenici s oblicima za 3. os. pomoćnoga glagola *bit* ispred osobne zamjenice u dativu, ta-

¹ Slovačko *Zahorje* smješteno je sjeverno, odnosno sjeverozapadno od Bratislave.

kođer ispred povratne zamjenice, npr. *Znate, kako je mi moglo bit 'znate kako mi je moglo biti', Ča je se stalo?* 'što se (je) dogodilo?' itd.

Veliki dio staroga hrvatskoga leksičkoga inventara, koji je sačuvan u čakavskoj dijaspori, susreće se i u novoselskom idiomu, npr. glagoli *plut* 'plivati', *popaštjit se* 'požuriti se'. Zanimljiv je glagolski pridjev radni *žili* 'živjeli' kao ostatak glagola *žit* 'živjeti'. Još ćemo ovom prigodom izdvojiti složeni prilog *podhip* u značenju 'brzo, u hipu'. Zbog višestoljetnoga života u okviru Austro-Ugarske Monarhije, logičan je i veliki broj germanizama u novoselskom govoru, i to osobito u administrativnom leksiku, npr. *gmajna* 'općina' (prema njem. *Gemeinde*). Od te je posuđenice domaćim sufiksom *-ski* izveden hibridni pridjev *gmajski* 'općinski', npr. u dvočlanom nazivu *gmajska vuza* 'općinski zatvor'. Tu je i glagol *rihtit se* 'spremati se, pripremati se' s njemačkom osnovom (prema njem. *richten*), npr. *rihtit se spat*. Germanizam *lihtar* 'sudac' (prema njem. *Richter*) vjerojatno nije posuđen izravno iz njemačkoga nego preko slovačkoga kao jezika posrednika (prema slc. *rihtár*). U novoselskoj je posuđenici provedeno razjednačivanje likvida na udaljenost $r - r > l - r$, tj. *rihtar* > *lihtar*. Germanizam *šienka* 'krčma' (prema njem. *Schank* 'krčma') također je posuđen preko slovačkoga kao jezika posrednika (prema slc. *šenk*), s fonološkom adaptacijom $e > ie$ (tj. *šenk* > *šienk* s karakterističnim novoselskim dvoglasom) i morfološkom adaptacijom (m. r. *šienk* > ž. r. *šienka*) jer su u hrvatskom u tom značenju uobičajene imenice ženskoga roda e-sklonidbenoga tipa kao npr. *Krčma*,² *gostionica*, *oštarija* i dr. Novoselska izvedenica *šienkir* 'krčmar' također se može usporediti sa slovačkim ekvivalentom *šenkár*.

Dio je administrativnoga leksika posuđen i iz mađarskoga jezika, npr. *kižbir* 'niži općinski službenik'. U novoselskim šaljivim prozama susreću se i stari hungarizmi prihvaćeni u sjeverozapadnoj čakavštini prije više stoljeća. Takav je npr. u razmatranim tekstovima hungarizam *šerieg* (prema mađ. *sereg*). U čakavskim je Oštarijama u središnjoj Hrvatskoj još početkom 20. stoljeća filolog Rudolf Strohal čuo od izvornih govornika riječ *šerieg* u značenju 'jato'. U istom se značenju *š'erek* i danas rabi u govoru Hrvatskoga Groba u Slovačkoj, također u čakavskom Pajngrtu u austrijskom Gradišću u inačici *š'erieg*. Hrvatski filolog, prevoditelj i svećenik Šimun Palatin, koji se rodio i živio na području stare zapadnougarske dijaspore, u prvoj je polovici 19. stoljeća, prevodeći Vergilijeve *Ekloge*, rabio imenicu *šereg* u značenju 'stado'. Zbog toga ne začuđuje sintagma *šerieg dicie* u razmatranim prozama.

Tipični su slovakizmi u novoselskom govoru realizacije kao npr. imenica *žienjih* 'ženik, mladoženja' (prema slc. *ženich*) ' , pridjev *bezvladan* 'nemoćan' (prema slc. *bezvladný*) i od njega izvedena imenica *bezvladnost* 'nemoć' (prema slc. *bezvládnost*'), zatim glagol *zaplatit* 'platiti' (prema slc. *zaplatit*'), veznik *alebo* 'ili' itd. Slovakizam *huba* u značenju 'usta' u novoselskom je govoru stilski neutralan, dok u slovačkom imenica *huba* znači 'gubica', a kao izrazito stilski obilježena pogrđnica rabi se i u značenju 'usta'. Iz razgovornoga stila slovačkoga jezika potječe i novoselska posuđenica *paljeno* u značenju 'rakija' (prema

² Zanimljivo je da se u slovačkom, kao i u staroj čakavskoj dijaspori u Austriji i zapadnoj Mađarskoj rabe riječi *krčma* i *krčmar* jer je imenica *krčma* uobičajen leksem u Panoniji (u mađarskom je npr. *kocsma*).

slc. razg. *pálené*). Neodređena zamjenica *voljča* 'nešto' na prvi bi se pogled također mogla smatrati slovakizmom (prema slc. *volačo* 'nešto'). Međutim, analognih primjera i danas ima drugdje u čakavštini, npr. u *Rječnika grobničkoga govora XX. stoljeća* Ive Lukežić i Sanje Zubčić nalazimo potvrde *vōjčigōv* 'bilo čiji, čiji god', *vōjkakōv* 'bilo kakav, kakav god', *vōjkulik* 'kolikigod' i dr. (str. 42. i 692.). U razmatranim novoselskim narodnim prozama još su primjeri *voljdo* (< voljgdo < gdo) 'netko' (dok je slc. *volakto* 'netko'), *vojkuliko* (< kuliko) 'nekoliko' i dr. U novoselskom govoru valja spomenuti i prilog *boljse* u značenju 'vjerojatno'.

Već nam i ovaj maleni izbor jezičnih zanimljivosti u knjizi *Nuovo Selo se smije* zorno pokazuje kako je ova knjiga zanimljiv izvor i za filološkoga istraživanja različitoga tipa, a sukladno tomu još jedan izvor za istraživanje novoselskoga idioma.